

КУПІНА

Людмила Францівна
Liudmila.kupina@gmail.com

УДК 349.2-029:33

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОКАЗНИК ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ
ТРУДОВОГО ПРАВАECONOMIC INDICATOR OF THE EFFECTIVENESS OF THE LABOR
LAW NORMS REALIZATION

к.ю.н., доцент, професор
кафедри, Національний
педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.7.8>

KUPINA Liudmyla Frantsivna – PhD in Law, Associate Professor, Professor of department, National Pedagogical University after Mykhailo Drahomanov

Статтю присвячено дослідженню одного із показників ефективності реалізації норм трудового права у регулюванні трудових відносин. Автор доводить, що одним із основних критеріїв при визначенні ефективності реалізації норм трудового права є ступінь досягнення кінцевих потреб суб'єктами їх дії. Вказані потреби не завжди обумовлені матеріальним результатом, а можуть бути пов'язані з розвитком особистості працівника як професіонала, прагненням визнання його лідером колективу або високої оцінки результатів його роботи з боку роботодавця, держави чи громадськості. Задля визначення ступеня досягнення мети норми трудового права при її реалізації, економічні показники варто застосовувати в сукупності з іншими показниками ефективності реалізації норм такими як «обґрунтованість», «доцільність», «корисність» та «фактичність». Аналіз такого сукупного результату призведе до висновків щодо ступеню ефективності від реалізації норми.

* * *

Статья посвящена исследованию одного из показателей эффективности реализации норм трудового права при регулировании трудовых отношений. Автор доказывает, что одним из основных критериев при определении эффективности реализации норм трудового права является степень достижения конечных потребностей субъектами их действия. Указанные потребности не всегда обусловлены материальным результатом, а могут быть связаны с развитием личности работника как профессионала, стремлением признания его лидером коллектива или высокой оценки результатов его работы со стороны работодателя, государства или общественности. Для определения степени достижения цели нормы трудового права при ее реализации, экономические показатели следует применять в совокупности с другими показателями эффективности реализации норм такими как «обоснованность», «целесообразность», «полезность» и «фактичность». Анализ такого совокупного результата приведет к выводам о степени эффективности от реализации нормы.

* * *

Introduction. The implementation of legal norms is directly related to the quality of legislation and is a specific indicator of the effectiveness of legal norms. The indicator gives a vision of the quantitative and qualitative results of the implementation of legal norms, which are intended to form a conclusion about the effectiveness or ineffectiveness of legal norms.

Purpose. The problem of the implementation of the effectiveness of labor legal norms has not been comprehensively studied, taking into account that in determining the general indicators of the effectiveness of the implementation legal norms should be used the concepts of "validity", "appropriateness", "usefulness", "factuality" and "economy" should be used economy". For the purpose of this paper the economy efficiency and its impact on the effectiveness of labor legal norms are examined. The methodological basis of the research are general scientific methods of cognition: dialectical, comparison and synthesis, methods of scientific induction and deduction.

Result. The general concept of "economic efficiency" is based on the correlation of positive results of the functioning of a certain system with the cost of its existence or implementation. The effectiveness of implementing a legal norm may be in establishing feedback of the quality of the norm and its mechanism of action, which in their entirety do not produce a positive result, on the one hand, and, on the other hand, create grounds for changing legislation that is current in time. The indicator of economic efficiency of implementing a labor legal norm cannot exist by itself, because labor legal norms regulate relations between people on their work.

Conclusions. Assessment of the economic efficiency of implementing a labor legal norms, as an indicator of the overall effectiveness of the norm and its achievement of its aim, is possible only because of the cumulative influence of legal, socio-economic, subjective, moral, psychological and material means of achieving the result.

Ключові слова: ефективність норм, ефективність норм трудового права, реалізація норм права, реалізація ефективності норм трудового права, показники ефективності норм права, економічна ефективність

Ключевые слова: эффективность норм, эффективность норм трудового права, реализация норм права, реализация эффективности норм трудового права, показатели эффективности норм права, экономическая эффективность

Keywords: efficiency of norms, efficiency of labor law norms, realization of law norms, realization of efficiency of labor law norms, indicators of law norms efficiency, economic efficiency

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реалізація норм права напряму пов'язана із якістю законодавства і є своєрідним показником ефективності норм права. Якщо аналізувати Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері

господарської діяльності», то показники результативності регуляторного акта – це показники, на підставі яких під час проведення відстеження результативності регуляторного акта здійснюється оцінка стану впровадження цього регуляторного акта та досягнення ним цілей, задекларованих під час його прийняття

[4]. Норми вказаного Закону дають можливість припустити, що показник дає уяву про кількісні і якісні результати реалізації норм права, які зі свого боку покликанні сформулювати висновок про ефективність чи неефективність норми права та ступінь досягнення її цілі. Виходячи зі змісту вказаних норм та застосовуючи дане поняття до трудового законодавства спробуємо довести, що рівень ефективності реалізації норм трудового права можна визначити за допомогою певних показників, одним із яких є економічний показник ефективності, аналіз якого і є практичним завданням даної праці.

Аналіз досліджень та публікацій

Питання ефективності реалізації норм права було предметом досліджень вчених-юристів різних етапів розвитку доктрини права. За часів радянського періоду свою наукову увагу до загальних проблем ефективності норм права привертали О.Л. Бонк, В.В. Глазирін, М.П. Лебедев, В.І. Нікітінський, О.С. Пашков, П.М. Рабінович, І.С. Самощенко, Ф.Н. Фаткуллін, Д.М. Чечот, Л.Д. Чулюкін, Л.С. Явич. У період формування України як самостійної правової держави вчені (В.Б. Авер'янов, В.Н. Денисов, В.Ф. Сіренко Н.М. Оніщенко) у своїх дослідженнях ставили наукові завдання до вирішення проблем ефективного регулювання всіх груп суспільних відносин, які виникали у процесі розбудови незалежності. Результати наукових праць того періоду були спрямовані на формування пропозиції щодо оновлення законодавства залежно від потреб суспільства.

Наукові надбання того періоду стосовно загально-теоретичних підходів до ефективності реалізації норм права створили базу для подальших досліджень окремих аспектів правової ефективності, таких як: ефективність правового регулювання (О.М. Мельник, Т.І. Тараконич), ефективності законодавства (В.В. Головченко), ефективності норм права (П.М. Рабінович, М.Ю. Осипов), у т.ч. за галузевим розгалуженням норм (С. М. Балабан, І. В. Болокан у своїх працях частково торкалися проблем ефективності норм адміністративного права; С.С. Лукаш вивчав ефективність управлінської діяльності органів внутрішніх справ, В.І. Щербина працював над окремими проблемами ефективності дисциплінарних стягнень), водночас питання показників ефективності реалізації норм трудового права у сучасній юридичній науці комплексно дослідженні не були.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проблематика ефективності норм трудового права з погляду саме їх реалізації не була комплексно досліджена з урахуванням усіх умов, критеріїв та чинників, що дають змогу визначити ефективність норм трудового права. До того ж застарілість норм трудового права, що має наслідком їх низьку ефективність, є проблемою, яка потребує негайного нормативного вирішення, на чому довгий період часу акцентує свою увагу практично кожен автор публікації чи наукового дослідження відносин у сфері праці.

Якщо звернутися до визначення загальних показників ефективності, то досліджуючи доктринальні джерела теорії права радянського періоду С.С. Алексеева, можна зробити висновки, що до них він відносить

стан законності, рівень (стійкість) правопорядку, які мають вираз у кількісних показниках (чіткий кількісний вимір ефективності) [1]. Окрім цього, на його думку, показник ефективності пов'язаний із такими поняттями, як: «обґрунтованість», «доцільність», «корисність», «економічність» та «фактичність» [1].

Підтримаємо думку вченого та застосуємо в контексті нашого дослідження дані показники у визначенні загальних показників ефективності реалізації норм трудового права таких як обґрунтованість та доцільність ефективності, фактичність ефективності та корисність ефективності, проте для мети цієї статті зупинимось виключно на аналізі *економічності ефективності* та оцінці її впливу на ефективність норм трудового права.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи пізнання: діалектичний, порівняння та синтез, методи наукової індукції й дедукції. В основу інформаційної бази дослідження покладено національне законодавство у сфері регулювання праці, матеріали статистики стосовно показників зайнятості, юридична література та загальнонаукова періодика, дисертаційні дослідження за тематикою та інші наукові праці дослідників різного періоду розвитку науки у сфері ефективності норм права.

РЕЗУЛЬТАТИ

Згідно з енциклопедичним визначенням, економічна ефективність – це результативність економічної системи, виражена у співвідношенні корисних кінцевих результатів її функціонування до витрачених ресурсів. Це інтегральний показник ефективності на різних рівнях економічної системи, що в підсумку є характеристикою функціонування національної економіки. Ефективність економічної системи залежить від ефективності виробництва, соціальної сфери (систем освіти, охорони здоров'я, культури), державного управління, які визначають співвідношенням отриманих результатів до витрат і вимірюють сукупністю кількісних показників [4].

Таким чином, в основі загального поняття «економічна ефективність» закладено співвідношення позитивних результатів функціонування певної системи до витрат на її існування чи реалізацію.

На нашу думку, якщо розглядати економічну ефективність реалізації норм права як показник, що впливає на національну економіку, то це кількісна сукупність обставин, засобів, суб'єктів, які за допомогою правового регулювання досягають певних результатів. Однак у правовому аспекті економічної ефективності результати не завжди мають «плюсові» показники у своїй якості. Оскільки ефективність реалізації норми може полягати і у встановленні зворотного зв'язку стосовно якості норми та механізму її дії, які у своїй сукупності не дають позитивного результату з одного боку, а з іншого – створюють підстави для зміни законодавства, актуального у часі. Тут варто навести думку автора енциклопедичного визначення економічної ефективності, який зазначає, що це досягнення найбільших результатів за найменших затрат живої та уречевленої праці. Економічна ефективність є конкретною формою дії закону економії часу [12].

Показник економічної ефективності реалізації норм трудового права не може існувати сам по собі, тому що норми трудового права регулюють відносини між людьми у процесі здійснення своєї трудової діяльності. Головним критерієм у визначенні ефективності реалізації норм трудового права буде ступінь досягнення кінцевих потреб його суб'єктів, які не завжди обумовлені матеріальним результатом, а можуть бути пов'язані з розвитком особистості працівника як професіонала, прагненням визнання його лідером колективу або високої оцінки результатів його роботи, з боку колективу, керівництва, громадськості чи держави, шляхом присвоєння почесних звань, присудження відзнак, нагородження орденами, медалями та грамотами тощо. Прикладом реалізації норм права, дія яких може бути оцінена за показником економічної ефективності, але виключно у сукупності з іншими чинниками, які підсилюють її ефективність, є норми постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року» № 638 від 11.08.1995 р., відповідно до якого всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться з метою підвищення престижності професії вчителя у суспільстві. Завданнями конкурсу є: виявлення та підтримка талановитих педагогічних працівників, поширення кращого педагогічного досвіду; розвиток творчого потенціалу вчителя та підвищення його професійної майстерності; сприяння самореалізації вчителя. У пп. 13, 14 Положення визначено, що переможці конкурсу нагороджуються грошовими преміями у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат; лауреати – чотирьох (друге місце) і трьох (третє місце) мінімальних заробітних плат відповідно. Переможці, лауреати, дипломанти та учасники третього туру конкурсу нагороджуються дипломами центрального організаційного комітету, а також можуть бути представлені до відомчих заохочувальних відзнак [9]. Убачається, що визначення показника економічної ефективності реалізації даних норм є досить узагальненим і не може існувати як самостійна величина виміру. Оскільки для визначення його рівня, а в даному випадку це відображено в об'ємі роботи, який був виконаний вчителем за звітний період; досягненнях його педагогічної діяльності; оцінці його професійної майстерності в кількісних показниках; ступені впровадження інноваційних методик у викладанні дисциплін; необхідно сукупно проаналізувати всі чинники, які сприяли сумлінному ставленню до трудових обов'язків педагогічного працівника.

Спірною, з нашого погляду, є позиція окремих вчених стосовно ефективності дії норм окремих інститутів трудового права, які вдаючись до характеристики ефективності реалізації норм трудового права, зокрема тих, що регулюють трудову діяльність, використовують виключно економічну складову терміну «показник» та зазначають, що під ефективністю трудової діяльності необхідно розуміти соціально-економічну категорію, що визначає ступінь досягнення тієї чи іншої мети (чи вирішення задачі), співвіднесену зі ступенем раціональності витрат використаних за цих умов ресурсів. Таке визначення характеризує поняття ефективності з якісної сторони як співвідношення між результативністю праці й економічністю виробничих

витрат [2]. Вважаємо, що задля визначення ступеня досягнення мети норми трудового права в її реалізації, а відтак її ефективності, необхідно врахувати не лише економічні показники, які характеризують результат роботи працівника та витрати роботодавця, наприклад, на засоби чи знаряддя праці, або ж облаштування місця роботи працівника, а й показник, що дає змогу оцінити чи безпечні умови праці, в яких реалізувалася вказана норма, чи належний рівень організації умов праці та чи конкурентний на ринку праці рівень оплати діяльності працівника, що має стимулювати його до високих показників у роботі.

В якості прикладу можна розглянути реалізацію норм, які регулюють умови оплати праці працівників залежно від диференційованих умов тяжкості, складності виконання роботи, коли економічний результат від дії цієї норми порівняно з нормами, які регулюють працю працівників у звичайних умовах, є однозначно вищим. Водночас показник їх ефективності залежить не лише від централізованого регулювання праці таких працівників, а й галузевого чи локального регулювання трудових відносин. Очевидно, що нині працівник у виборі місця роботи зважає на всі чинники, які будуть сприяти його праці, і вони не є виключно матеріального характеру. Комфортні умови праці, належна організація праці, конкурентні умови, детальне, а не узагальнене нормативне закріплення прав та обов'язків працівників є факторами, які сприяють більш ефективному виконанню роботи та у своїй сукупності дають високий рівень ефективності від реалізації локальної норми та показник досягнення її мети. Можна сказати, що наявність сукупних чинників, які забезпечують економічну ефективність норми, характеризують економічну забезпеченість реалізації самого закону.

У цьому випадку також можна говорити про іншу сторону економічної ефективності норми, яка характеризується нульовим показником, зважаючи на те, що для її реалізації необхідні інші чинники, які сприяють її приросту. Зокрема, нерідко у нас приймаються закони, окремі норми яких приречені на невиконання вже з самого моменту їх прийняття через незабезпеченість ресурсами. Тому немає сенсу говорити про ефективність їх реалізації, принаймні до зміни економічної ситуації у країні чи вирішення окремих питань соціально-економічного характеру. Так, у ст. 54 Закону України «Про освіту» визначено, що педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники мають право на забезпечення житлом у першочерговому порядку, пільгові кредити для індивідуального і кооперативного будівництва [10]. Відомо, що ця норма реалізується практично з нульовим показником, оскільки її матеріальне втілення у вигляді засобу, що сприяє її реалізації (об'єкт нерухомого майна) для працівників освіти та науки нині на неналежному рівні. Об'єкти, які передаються до комунальної власності територіальних громад після введення їх в експлуатацію, спрямовуються у порядку першочерговості тим категоріям населення, які є малозабезпечуваними, багатосімейними тощо.

Доводячи, що економічну ефективність можна оцінити і через кількісний показник ефективності реалізації норми права, доцільно використовувати аналітичні дані чи дані статистичних органів, що регулю-

ють діяльність у сфері праці. Зокрема, варто звернутися до офіційної інформації, розміщеної на сайті Державної служби зайнятості, щодо показників зайнятості населення за результатами роботи служби у січні-жовтні 2019 р. Для прикладу, кількість зайнятого населення України у віці 15 років і старше у І півріччі 2019 р. становила 16,6 млн. осіб, а рівень зайнятості – 51,4 %, зокрема, підвищення рівня зайнятості відбулося в усіх регіонах, найбільш суттєво у Полтавській (з 54,6 % до 56,1 %), Сумській (з 57,2 % до 58,7 %), Херсонській (з 56,8 % до 58,3 %), Чернігівській (з 56,8 % до 58,3 %), та Луганській (з 56,6 % до 58,4 %) областях. За віковими групами: серед безробітних 26 % становили особи віком від 15 до 29 років, 27 % – особи у віці від 30 до 39 років, 26 % – у віці від 40 до 49 років, 21 % – у віці понад 50 років [11].

Дані аналітичного звіту свідчать про різний рівень показників підвищення рівня зайнятості населення залежно від території дії нормативно-правових актів у сфері зайнятості та застосування положень цих актів. Водночас для формування даних використовується узагальнений кількісний показник реалізації норми права на території всієї України залежно від віку суб'єктного складу працівників, що характеризує загальний масштаб оцінки рівня правозастосування.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумок нашого дослідження зазначимо, що на ефективність реалізації норм права впливають причини об'єктивного та суб'єктивного характеру, які формують ступінь оцінки реалізації норм права з погляду їх ефективності. Адже якби процес реалізації залежав виключно від норм права, то всі закони досягали б своєї цілі та були б ефективними у своєму застосуванні.

Однак вимір ефективності реалізації норм трудового права не повинен оцінюватися за допомогою виключно економічного показника, що є характерне її кількісний зміст. Для отримання повної уяви про ефективність реалізації норм трудового права повинні бути враховані й інші важливі показники, які характеризують її якість такі як обґрунтованість та доцільність ефективності, що буде предметом іншого нашого дослідження.

Список використаних джерел

1. Алексеев С.С. Теория государства и права. Москва, 1985. С. 436;
2. Базалійська Н.П., Мельничук Ю.С. Сутнісні підходи визначення ефективності трудової діяльності працівників промислового підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаїв, 2014. С. 309
3. Вишинецька С.В. Ефективність норм трудового права. Ефективність норм права. Збірник наукових праць. VII Міжнародна науково-практична конференція 17 листопада 2016 р. Київ. 2016. С. 198.
4. Киреев С.І. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18769
5. Никитинский В.И. Эффективность норм трудового права, Москва, «Юридическая литература». 1971, 248 с.
6. Онищенко Н.М., Бобровник С.В. Соціальна та юридична ефективність законодавства. Законодавство: проблеми

ефективності. Київ. 1995. 19 с.

7. Полухина Е.Е. Эффективность правового регулирования трудовых и иных непосредственно связанных с ними отношений и судебная практика: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2008. 40 с.

8. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України № 1160-IV від 11.09.2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 9. Ст. 79;

9. Про затвердження Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року: постанова Кабінету Міністрів України № 638 від 11.08.1995 року в редакції від 1.06.2018 року. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-95-%D0%BF>

10. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 5.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

11. Ситуація на ринку праці та результатами діяльності державної служби зайнятості у січні - жовтні 2019 року. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68>

12. Череп А.В., Стрілець С.М. Ефективність як економічна категорія. Ефективна економіка. Електронний журнал. 2013. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727>

References

1. Alekseev S.S. The Theory of State and Law. Moscow, 1985 436 p. (in Russian)
2. Bazaliiska N.P., Melnychuk Y.S. Essential approaches to determining the efficiency of labor of employees of industrial enterprises. Global and national economic problems. Mykolaiv, 2014. 309 p. (in Ukrainian)
3. Vyshnovetska S.V. The effectiveness of labor law. The effectiveness of law. Collection of scientific works. VII International scientific-practical conference. November 17, 2016 Kyiv, 2016. 198 p. (in Ukrainian)
4. Kyreiev S.I. Encyclopedia of modern Ukraine. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18769 (in Ukrainian)
5. Nikitinskiy V.I. The effectiveness of labor law, Moscow: "Legal Literature", 1971. 248p. (in Russian)
6. Onyshchenko N.M., Bobrovnyk S.V. Social and legal effectiveness of legislation. Legislation: problems of efficiency. Kyiv, 1995. 19 p. (in Ukrainian)
7. Poluhina E.E. The effectiveness of legal regulation of labor and other directly related relations and case law: dissertation abstract. ... cand. law sciences. Moscow, 2008. 40 p. (in Russian)
8. On the Principles of state regulatory policy in the sphere of economic activity: Law of Ukraine no. 1160-IV of September 11, 2001. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2004. No. 9. Art. 79. (in Ukrainian)
9. On approval of the Regulations on the all-Ukrainian competition "Teacher of the Year: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine" no.638. August 11, 1995, as amended on June 1, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-95-%D0%BF> (in Ukrainian)
10. On education: Law of Ukraine № 2145-VIII of September 5, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (in Ukrainian)
11. The situation on the labor market and the results of the state employment service in January - October 2019. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68> (in Ukrainian)
12. Cherep A.V., Strilets Y.M. Efficiency as an economic category. Efficient economy. Electronic magazine. 2013. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727> (in Ukrainian)